

The Greek Review of Social Research

Vol 83 (1991)

83

ΕΠΙΔΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

The Greek Review of Social Research

83
1991

Α. ΠΑΠΑΔΑΚΗ-ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΥ & Ε. ΓΙΑΣΕΜΗ
Εκπαιδευτικές ανάγκες και επιμόρφωση
των μελών του γυναικείου
αγροτουριστικού συνεταιρισμού
Νοτιοχώραν Χίου: Μια επιτόπια έρευνα
ΟΛΓΑ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ
Απασχόληση στον τουρισμό:
Διέξοδος για τον αγροτικό πληθυσμό
της Χαλκιδικής
ΗΛΙΑΣ ΚΑΤΣΙΚΑΣ
Κρίση κατοικίας στην Ελλάδα:
Η πολιτική οικονομία της αντιπαράθεσης
ΣΗΛΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
Η ανάπλαση ως μέσο άσκησης
στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα:
Κοινωνιολογική διερεύνηση των αποτελεσμάτων
ορισμένων περιπτώσεων ανάπλασης
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΠΑΛΟΥΡΔΑΣ
Μορφολογία της φτώχειας και
κοινωνικός αποκλεισμός:
Θεωρητικές και μεθοδολογικές περιπλοκές

ΕΚΔΟΣΗ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Εκπαιδευτικές ανάγκες και επιμόρφωση των μελών του γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού νοτιοχώραν Χίου: μια επιτόπια έρευνα

Α. Παπαδάκη-Κλαυδιανού, Ε. Γιασεμή

doi: [10.12681/grsr.596](https://doi.org/10.12681/grsr.596)

Copyright © 1991, Α. Παπαδάκη-Κλαυδιανού, Ε. Γιασεμή

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Παπαδάκη-Κλαυδιανού Α., & Γιασεμή Ε. (1991). Εκπαιδευτικές ανάγκες και επιμόρφωση των μελών του γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού νοτιοχώραν Χίου: μια επιτόπια έρευνα. *The Greek Review of Social Research*, 83, 3–31. <https://doi.org/10.12681/grsr.596>

Α. Παπαδάκη - Κλαυδιανού και Ε. Γιασεμή

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ
ΑΓΡΟΤΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ
ΝΟΤΙΟΧΩΡΩΝ ΧΙΟΥ: ΜΙΑ ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΕΡΕΥΝΑ**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή αναφέρεται στα αποτελέσματα μιας έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Χίο το καλοκαίρι του 1990 και είχε ως αντικείμενο μελέτης το Γυναικείο Αγροτουριστικό Συνεταιρισμό Νοτιοχωρών. Αντικείμενός της σκοπός είναι:

(α) να μελετήσει τα ατομικά, οικογενειακά και κοινωνικά στοιχεία των γυναικών-μελών του συνεταιρισμού με κεντρικό άξονα το επίπεδο εκπαίδευσης-επιμόρφωσής τους και τις εκπαιδευτικές ανάγκες και επιθυμίες τους,

(β) να διερευνήσει τα λειτουργικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του συγκεκριμένου συνεταιρισμού,

(γ) να κάνει διαπιστώσεις σχετικά με τη στάση των μελών απέναντι στο συνεταιρισμό και στο συνεταιριστικό κίνημα,

(δ) να σχολιάσει την επίδραση που άσκησε μέχρι σήμερα ο συνεταιρισμός στη ζωή των γυναικών-μελών του και

(ε) να προτείνει μέτρα επίλυσης των εμφανιζόμενων προβλημάτων.

Η κ. Α. Παπαδάκη-Κλαυδιανού είναι επίκουρη καθηγήτρια στο τμήμα Γεωπονίας του Α.Π.Θ..

Η κ. Ε. Γιασεμή είναι πτυχιούχος Γεωπονίας.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Απογραφής Πληθυσμού 1981 της ΕΣΥΕ, το ποσοστό των Ελληνίδων εργαζομένων γυναικών αντιπροσωπεύει το 27,1% του εργαζόμενου (ενεργού) πληθυσμού της χώρας (Γιδαράκου, 1987, σελ. 17), γεγονός που φανερώνει ότι η ισότιμη ένταξη της Ελληνίδας στον επαγγελματικό χώρο προϋποθέτει μεγάλη ακόμα προσπάθεια.

Για να βοηθήσει προς την κατεύθυνση αυτή, η Πολιτεία αποφάσισε το 1985 τη σύσταση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των δύο Φύλων, που είχε ως σκοπό, πέρα από την ουσιαστική κατοχύρωση της ισότητας ανδρών και γυναικών, να προωθηθεί τη συμμετοχή και του γυναικείου δυναμικού στην ανάπτυξη της χώρας (Γενική Γραμματεία Ισότητας - Υπουργείο Προεδρίας, 1987, σελ. 12). Παράλληλα, στο διάστημα αυτό πραγματοποιήθηκαν αξιόλογες νομοθετικές αλλαγές, οι οποίες αναθεώρησαν το Ελληνικό Οικογενειακό Δίκαιο, ώστε η τυπική ελληνική οικογένεια να αποκτήσει μια πιο σύγχρονη μορφή (οι γυναίκες διατηρούν το επώνυμό τους, καταργείται ο θεσμός της προίκας, κ.λπ.).

Ο αγροτικός τομέας είναι ο πιο σημαντικός τομέας απασχόλησης των γυναικών παρά τη σημαντική μείωση κατά 26% (ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού 1971, 1981) που σημειώθηκε μέσα στη δεκαετία 1971-1981 στον αριθμό απασχολούμενων.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού 1981:

- περισσότερο από το 50% του αγροτικού πληθυσμού είναι γυναίκες,
- οι αγρότισσες¹ αποτελούν το 32,2% του συνόλου των εργαζομένων γυναικών σε επίπεδο χώρας, ενώ
- στις αγροτικές περιοχές το 74% των οικονομικά ενεργών γυναικών απασχολείται στον πρωτογενή τομέα.

Η μεγάλη πλειοψηφία όμως των αγροτισσών, παρά το γεγονός ότι μοιράζεται τις αγροτικές εργασίες με τους άνδρες στις οικογενειακής μορφής γεωργικές εκμεταλλεύσεις,² ανήκει –κατά τη Στατιστική Υπηρεσία– στην κατηγορία των συμβοηθόντων και μη αμειβόμενων μελών³ και δεν απολαμβάνει

1. Ως «αγρότισσες» εννοούμε τις συζύγους των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τις διαδόχους και τα γηραιά γυναικεία μέλη της αγροτικής οικογένειας, τα οποία απασχολούνται στη γεωργική εκμετάλλευση, στο αγροτικό νοικοκυριό και στην οικογένεια και/ή σε εξωγεωργική απασχόληση. Ακόμη στις αγρότισσες ανήκουν και οι γυναίκες αρχηγοί γεωργικών εκμεταλλεύσεων (Harms, A., 1985, σ. 6).

2. Το 99% περίπου των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα είναι εκμεταλλεύσεις οικογενειακής μορφής (Προυκάκη-Ξένου, 1988, σελ. 96).

3. Το 1986, σε σύνολο 1.026.000 ατόμων ενεργού αγροτικού πληθυσμού, 338.100 θήλειες χαρακτηρίζονται ως συμβοηθόντα και μη αμειβόμενα μέλη έναντι 83.900 ανδρών (ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, 1986).

προσωπικό εισόδημα, διότι η φύση των εργασιών που εκτελεί δεν πληρεί τους όρους που προϋποθέτουν οι απογραφές, ώστε να κατατάσσεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό της χώρας.

Η εργασία της αγρότισσας, τόσο στο αγροτικό νοικοκυριό όσο και στη γεωργική εκμετάλλευση, παρόλο που είναι γνωστή, δε μπόρεσε να μετρηθεί μέχρι σήμερα με συγκεκριμένα αριθμητικά στατιστικά στοιχεία. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η αγρότισσα, με την ενεργό συμμετοχή της στη γεωργική εκμετάλλευση και στην παραγωγή ειδών για αυτοκατανάλωση, συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην οικονομία-βιοπορισμό της οικογένειας, καθώς επίσης και με την αποκλειστικά προσωπική της απασχόληση στις οικιακές εργασίες, ανατροφή των παιδιών και φροντίδα των ηλικιωμένων στην κοινωνική - πολιτιστική ανάπτυξη και ευημερία της οικογένειας (Harms, A., 1985, σ. 2).

Οι ιδιαιτερότητες της θέσης της αγρότισσας είναι πολλές: συμμετέχει άμεσα στην παραγωγική διαδικασία, αλλά πολλές φορές δεν ελέγχει το προϊόν της εργασίας της,⁴ το επίπεδο εκπαίδευσής της είναι χαμηλότερο από του αγρότη και από του υπόλοιπου γυναικείου ενεργού πληθυσμού.⁵ Παρά το γεγονός ότι τα ίσα δικαιώματα ανδρών-γυναικών είναι πια νομοθετημένα, δεν μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι ο γυναικείος πληθυσμός, και ειδικότερα οι αγρότισσες, έχει κατακτήσει ίση θέση ή συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Η διαπίστωση ότι δε συμμετέχουν ισότιμα με τους άνδρες-συναδέλφους τους γεωργούς στους επαγγελματικούς και συνδικαλιστικούς τους φορείς, δηλαδή στο συνεταιρισμό και στους αγροτικούς συλλόγους,⁶ ενισχύει την παραπάνω άποψη.

Η ανάγκη στήριξης της αγρότισσας για τη βελτίωση του οικονομικο-επαγγελματικού και κοινωνικο-πολιτιστικού της επιπέδου αγνώριστηκε εδώ και μια εξαετία τόσο από το Υπουργείο Γεωργίας όσο και από άλλους φορείς (ΠΑΣΕΓΕΣ, Γενική Γραμματεία Ισότητας κ.λπ.), οι οποίοι και προωθούν τα τελευταία χρόνια την *πολυδραστηριότητα* της αγρότισσας, δηλαδή την απασχόλησή της σε προγραμματισμένες εξωγεωργικές, οικονομικές δραστηριότητες ή τομείς οικονομικούς, που αποφέρουν εισόδημα ανάλογα με την προσφερόμενη εργασία σε περιόδους που δεν ασχολείται ή υποαπασχολείται στη γεωργική εκμετάλλευση. Η πολυδραστηριότητα στοχεύει στη διεύρυνση της απασχόλησης, στη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας της μικρής και μεσαίας γεωργι-

4. Το διαχειρίζεται ο πατέρας, ο σύζυγος ή ο γιος.

5. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 44% είναι απόφοιτες στοιχειώδους εκπαίδευσης, ενώ το 23% δεν πήγε καθόλου σχολείο (ΕΣΥΕ, *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού*, 1986).

6. Οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα συμμετέχουν σε ποσοστό 96% σε συλλογικούς φορείς. Το ποσοστό αυτό αναφέρεται σε αρχηγούς γεωργικών εκμεταλλεύσεων και από το 96% των συμμετεχόντων μόνον 12% είναι γυναίκες.

κής εκμετάλλευσης καθώς και στην κοινωνική αναπαραγωγή του γεωργικού νοικοκυριού (Εισήγηση Ελληνικής Αντιπροσωπίας, 1989, σελ. 5), ενώ με τον όρο αγροτική πολυδραστηριότητα εννοούμε «το συνδυασμό της γεωργικής δραστηριότητας με άλλο εισόδημα ή επάγγελμα ή παραγωγική δραστηριότητα σε επίπεδο νοικοκυριού ή εκμετάλλευσης» (Προυκάκη-Ξένου, 1988, σελ. 100).

Η πολυδραστηριότητα μπορεί να λειτουργήσει σε επίπεδο ιδιωτικό (ατομικό ή οικογενειακό) ή συνεταιριστικό, όπως είναι οι αγροτοβιοτεχνικοί συνεταιρισμοί. Αντικείμενα του προγράμματος πολυδραστηριότητας⁷ μπορούν να είναι: α) αγροτουρισμός, β) οικοτεχνία-βιοτεχνία, γ) τεχνολογία τροφίμων, δ) συλλογικές εργασίες ή ίδρυση συνεταιρισμών (π.χ. αγροτουριστικοί, βιοτεχνικοί, ειδών διατροφής κ.λπ.).

Η παρουσίαση της μελέτης που θα ακολουθήσει αναφέρεται σε πολυδραστηριότητα αγροτισσών με μορφή συνεταιριστική και αντικείμενο τον αγροτουρισμό, έχει δε ως βασικό αντικειμενικό σκοπό τη μελέτη των προβλημάτων των αγροτισσών μέσα και έξω από το συνεταιρισμό, με επίκεντρο την εκπαίδευση-επιμόρφωσή τους καθώς και τις εκπαιδευτικές ανάγκες και επιθυμίες τους.

2. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΑΓΡΟΤΟΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

2.1. Γενικά

Γυναικείοι αγροτοβιοτεχνικοί συνεταιρισμοί άρχισαν να ιδρύονται στην Ελλάδα ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Το 1982 υπήρχαν 10 γυναικείοι συνεταιρισμοί αγροτικής οικοτεχνίας και αγροτουρισμού, το 1987 αυξήθηκαν σε 35 ενώ το 1989 έφτασαν τους 50, σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Γεωργίας, της ΠΑΣΕΓΕΣ, της ΑΤΕ, της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και του ΕΟΜΜΕΧ (Εισήγηση Ελληνικής Αντιπροσωπίας, 1989, σελ. 29).

Στη διάδοση της συνεταιριστικής ιδέας σε γυναικεία βάση συνετέλεσε η αναβάθμιση και αναγνώριση της κοινωνικοοικονομικής θέσης της αγρότισσας το 1983, με μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων όπως: α) οι γυναίκες-αγρότισσες θεωρούνται αυτοτελείς πλέον γεωργοί και λαμβάνουν σύνταξη, β) οι αγρότισσες αναγνωρίζονται ως αργηγοί γεωργικών εκμεταλλεύσεων όπως και οι άν-

7. Ειδικό Πρόγραμμα Πολυδραστηριότητας εφαρμόζεται από την Υπηρεσία Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας του Υπουργείου Γεωργίας.

δρες, γ) συμμετέχουν νόμιμα και ισότιμα στις αγροτικές συνδικαλιστικές και συνεταιριστικές οργανώσεις, καθώς και σε όλα τα επιμορφωτικά προγράμματα.

Η ίδρυση γυναικείων αγροτουριστικών και αγροτοβιοτεχνικών συνεταιρισμών στοχεύει και παράλληλα προωθεί:

- την συμπληρωματικότητα απασχόλησης και εισοδήματος της αγροτικής οικογένειας,
- την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική προαγωγή της αγρότισσας,
- την εξοικείωση των αγροτισσών με κοινωνικούς θεσμούς μέσω της συμμετοχής τους σε συνεταιρισμούς, συλλόγους, αυτοδιοίκηση κ.λπ.,
- την αναβίωση παραδοσιακών τεχνών, τεχνικών και ξεχασμένων εθίμων με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων όπως η χειροτεχνία, οικότεχνια κ.λπ.,
- την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική αναβάθμιση της περιοχής με αξιοποίηση του έμφυχου γυναικείου δυναμικού και συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού,
- την αξιοποίηση παραδοσιακών ή μη σπιτιών που με την ενοικίαση δωματίων αποτελούν την εναλλακτική λύση στο μαζικό απρόσωπο τουρισμό.

2.2. Ο Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Νοτιοχώραν Χίου

Ο Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Νοτιοχώραν Χίου ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1985.⁸ Στόχος του –με την απασχόληση των αγροτισσών στον αγροτουρισμό– είναι: η εξασφάλιση της οικονομικής αυτοτέλειας (ανεξαρτησίας) των αγροτισσών και της συμμετοχής τους στο συνεταιριστικό κίνημα, η βελτίωση της κοινωνικής θέσης της αγρότισσας μέσα στην κοινωνία του χωριού και, τέλος, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της οικογένειας.

Ο συνεταιρισμός άρχισε να λειτουργεί τον Αύγουστο του 1985 με 29 ιδρυτικά μέλη.⁹ Κατά την περίοδο 1986-87 λειτούργησε για πρώτη φορά και το εστιατόριο του συνεταιρισμού, η λειτουργία του σταμάτησε όμως το Μάιο του 1990, εξαιτίας προστριβών μεταξύ των μελών και του Διοικητικού Συμβουλίου.

Ο συνεταιρισμός της Χίου συνεχίζει σήμερα τη λειτουργία του όπως ακριβώς την άρχισε,¹⁰ δηλαδή με κέρδος, έστω και μικρό, ενώ τον Ιούλιο του

8. Προτοβουλία της νομάρχη Χίου και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας.

9. Συμπληρωματικά αναφέρεται: τη διαφήμιση του συνεταιρισμού ανέλαβαν από κοινού ο ΕΟΤ και η ΓΓΙ, ενώ το γραφείο διακίνησης τουριστών δημιουργήθηκε με την οικονομική ενίσχυση που προσέφερε το νομαρχιακό ταμείο Χίου.

10. Στην ίδρυση και ανάπτυξη του συνεταιρισμού συνέβαλαν με διοργάνωση εκπαιδεύσεων και οικονομική ενίσχυση, εκτός των άλλων, και η Νομαρχία Χίου, η Διεύθυνση Γεωργίας, ο ΕΟΜΜΕΧ, το ΕΛΚΕΠΙΑ, τα ΝΕΛΕ, ο ΟΑΕΔ, ο ΕΟΤ καθώς επίσης και η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.

1990, που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, είχε 26 τακτικά μέλη και 135 διαθέσιμα κρεβάτια (στοιχεία από το Αρχείο του Γραφείου Διακίνησης Τουριστών).

Σύμφωνα με το καταστατικό του συνεταιρισμού, όργανά του είναι η Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.), το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ.) και το Εποπτικό Συμβούλιο (Ε.Σ.). Τα δύο τελευταία έχουν θητεία τριετή.

3. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1. Αντικειμενικός σκοπός

Οι αντικειμενικοί σκοποί της μελέτης είναι:

α) Να εξετάσει τα ατομικά, οικογενειακά και κοινωνικά στοιχεία των γυναικών-μελών του συνεταιρισμού με κεντρικό άξονα το επίπεδο εκπαίδευσης-επιμόρφωσής τους και τις εκπαιδευτικές ανάγκες και επιθυμίες τους.

β) Να διερευνήσει τα λειτουργικά και οργανωτικά προβλήματα του συγκεκριμένου συνεταιρισμού.

γ) Να κάνει διαπιστώσεις σχετικά με τη στάση των μελών απέναντι στο συνεταιρισμό τους και στο συνεταιριστικό κίνημα γενικότερα και την επίδραση που άσκησε μέχρι σήμερα ο συνεταιρισμός στη ζωή των γυναικών-μελών του.

δ) Να προτείνει μέτρα επίλυσης των προβλημάτων.

3.2. Περιοχή της έρευνας

Ως περιοχή έρευνας επιλέχθηκαν τα χωριά Αρμόλια, Πυργί, Ολύμποι και Μεστά Χίου,¹¹ τα οποία αποτελούν την περιφέρεια του συνεταιρισμού και τους τόπους παραμονής και εργασίας των μελών του. Ο συνεταιρισμός της Χίου είναι ο μοναδικός αγροτουριστικός συνεταιρισμός στην Ελλάδα που περιλαμβάνει στην περιφέρειά του συγχρόνως τέσσερεις κοινότητες.

---

11. Τα χωριά αυτά ανήκουν στα λεγόμενα "Μαστιχοχώρια" Χίου και βρίσκονται στην περιοχή Νοτιόχωρα, στα ΝΔ του νησιού.

3.3. Δημογραφικά και γεωγραφικά στοιχεία

3.3.1. Νομός Χίου

Ο νομός Χίου έχει έκταση 904 τ.χλμ. και αποτελείται από τρία νησιά: τη Χίο, τις Οινούσες και τα Ψαρά, ενώ διοικητικά περιλαμβάνει 5 δήμους και 55 κοινότητες.¹² Η εξέλιξη του πληθυσμού του νομού κατά τις απογραφές 1951, '61, '71 και '81 (ΕΣΥΕ: 1953, 1963, 1973, 1983) δείχνει ότι ο πληθυσμός του νομού Χίου όχι μόνο μειώνεται συνεχώς αλλά και γηράσκει. Οι κλάσεις που παρουσιάζουν σταθερή μείωση από το 1951 έως το 1981 είναι κυρίως των ηλικιών από 0 έως 14 ετών και από 30 έως 44 ετών. Οι ηλικίες από 15 έως 29 ετών και από 45 έως 64 ετών παρουσιάζουν αυξομειώσεις, ενώ η κλάση από 65 ετών και άνω εμφανίζει σταθερή αύξηση.

Όσον αφορά την απασχόληση του πληθυσμού, σύμφωνα με την απογραφή του 1981, προκύπτει ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός του νομού ανέρχεται σε 13.752 κατοίκους (27,88%), από τους οποίους το 32,86% ασχολείται με τον πρωτογενή, το 27,52% με το δευτερογενή, ενώ το 38,42% με τον τριτογενή τομέα. Κύριες ασχολίες των κατοίκων είναι η γεωργία (συμπεριλαμβανομένης της κτηνοτροφίας και αλιείας), η παροχή υπηρεσιών, η ναυτιλία, η εκμετάλλευση μαρμάρων και η βιομηχανία.

3.3.2. Κοινότητες: Πυργί, Μεστά, Ολύμπιοι, Αρμόλια

Τα τέσσερα χωριά του συνεταιρισμού παρουσιάζουν από δημογραφικής απόψεως την παρακάτω εικόνα: τα τελευταία 30 χρόνια ο πληθυσμός τους φθίνει και συγχρόνως γηράσκει, με αποτέλεσμα τα παιδιά που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία της περιοχής να μην ξεπερνούν συνολικά τα 100. Κύρια αιτία του φαινομένου θεωρείται η φυγή των νέων ανθρώπων, που εγκαταλείπουν κυρίως την περιοχή εξαιτίας της ανυπαρξίας θέσεων εργασίας, αλλά και της εποχιακής φύσης αυτών που ήδη υπάρχουν.

Κύριες ασχολίες των κατοίκων των τεσσάρων χωριών είναι η γεωργία, η αλιεία (στα Μεστά), η ναυτιλία και οι οικοδομικές εργασίες. Η κτηνοτροφία δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στην πλευρά αυτή της Χίου.

Τέλος, όσον αφορά ειδικά τη γεωργία, αυτή ασκείται κυρίως από ανθρώπους μεγάλης ηλικίας (μέσος όρος ηλικίας 55 έτη), ενώ σπουδαιότερη καλλιέργεια της περιοχής θεωρείται ασφαλώς αυτή του μαστιχοφόρου σχοίνου

12. Τα στοιχεία που αφορούν τόσο το νομό Χίου όσο και τα τέσσερα χωριά προέρχονται από τη Στατιστική Υπηρεσία και τη Διεύθυνση Γεωργίας Χίου.

(Pistachia Chia lentisca) με δεύτερες κατά σειρά τις αροτριάδες και αυτή της ελιάς.

4. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Την άνοιξη του 1990, προκειμένου να εντοπισθούν οι κύριοι άξονες της παρούσας μελέτης και να διαρθρωθεί το τελικό ερωτηματολόγιο, πραγματοποιήθηκε στην περιοχή και το χώρο του συνεταιρισμού μία προκαταρκτική έρευνα κύρια με την τεχνική της συμμετοχικής παρατήρησης (Φίλιας, 1977, σελ. 96). Παράλληλα, συγκεντρώθηκαν δημογραφικά, ιστορικά και γεωργικά δευτερογενή στατιστικά στοιχεία, ενώ κατά το ίδιο χρονικό διάστημα συμπληρώθηκαν δοκιμαστικά 5 ερωτηματολόγια για να διαπιστωθεί κατά πόσο αυτά αντιπροσώπευαν τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της περιοχής, του συνεταιρισμού και των μελών του.

Στη συνέχεια, με βάση το υλικό που συγκεντρώθηκε, συντάχθηκε το τελικό ερωτηματολόγιο, στο οποίο περιλαμβάνονται οι ενότητες:

- I. Ατομικά χαρακτηριστικά
- II. Εκπαίδευση-Επιμόρφωση
- III. Οικογενειακά χαρακτηριστικά
- IV. Απασχόληση της γυναίκας
- V. Συνεταιριστικά θέματα
- VI. Ζωή στην ύπαιθρο και θέση της γυναίκας

Η συγκέντρωση των στοιχείων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια Ιουλίου-Αυγούστου 1990 με τη βοήθεια ερωτηματολογίου, με προσωπικές συνεντεύξεις από το σύνολο των μελών (26) του συνεταιρισμού, ενώ παράλληλα καταγράφηκαν και κάποιες πληροφορίες που προέρχονταν από προσωπικές παρατηρήσεις και συζητήσεις.

Μετά τη συγκέντρωση των στοιχείων ακολούθησε πινακοποίηση των στοιχείων, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για τον καθορισμό 60 συνολικά μεταβλητών.¹³

13. Οι μεταβλητές κατατάχθηκαν σύμφωνα με τις ενότητες του ερωτηματολογίου (Παράρτημα Α, Πίνακας Α).

5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η ανάλυση των συγκεντρωθέντων στοιχείων (μεταβλητές X1-X60) έγινε για το σύνολο των μεταβλητών με τη μέθοδο των ποσοστιαίων αναλογιών, ενώ για τα ποσοτικά στοιχεία μελετήθηκαν επιπλέον και οι δύο στατιστικοί δείκτες, μέσος όρος και τυπική απόκλιση.¹⁴

Εκτός όμως από την περιγραφική ανάλυση, κρίθηκε σκόπιμο να γίνουν και στατιστικοί έλεγχοι συγκεκριμένων μεταβλητών κατά περίπτωση.

Πιο συγκεκριμένα, επιλέχτηκαν για επιπλέον ανάλυση οι παρακάτω μεταβλητές:

X1=ηλικία και

X4=σχολική εκπαίδευση με τις:

X5=επιμόρφωση σε συνεταιριστικά και τουριστικά θέματα

X6=επιμόρφωση σε θέματα περιποίησης δωματίων και τουριστών

X7=επιμόρφωση σε θέματα υφαντικής

X8=επιμόρφωση για εκμάθηση ξένης γλώσσας

X9=επιμόρφωση σε θέματα μαγειρικής, εστιατορικής

X10=ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε οικονομικά-διαχειριστικά θέματα

X11=ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε ξένη γλώσσα

X12=ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε συνεταιριστικά θέματα

X13=ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε κοινωνικά θέματα

X14=ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε θέματα τουρισμού

X45=διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για διατροφή και καθημερινές ανάγκες

X46=διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για προσωπικές ανάγκες

X47=διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για τις ανάγκες του σπιτιού

X48=διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για την εξωσχολική μόρφωση των παιδιών

X60=διάβασμα εφημερίδων ή περιοδικών

Για τη στατιστική ανάλυση, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του προγράμματος SPSS/PC, χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της χ^2 κατανομής μεταξύ των μεταβλητών.

14. Επειδή πρόκειται για πληθυσμό και όχι δείγμα (Μάνος Β., 1990, σελ. 59,66).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Παρουσίαση της σημαντικότητας (significance)

	X5	X6	X7	X8	X9	X10
X1	0.361	0.383	0.004**	0.086!	0.103	0.259
X4	0.225	0.280	0.193	0.134	0.027*	0.205
	X11	X12	X13	X14	X45	X46
X1	0.176	0.021*	0.321	0.077!	0.072!	0.104
X4	0.008**	0.076!	0.280	0.176	0.005**	0.372
	X47	X48	X60			
X1	0.058!	0.052!	0.026*			
X4	0.008**	0.330	0.407			

* Στατιστικά σημαντική σχέση για P=0.05

** Στατιστικά πολύ σημαντική σχέση για P=0.01

– Έλλειψη αστερίσκου υποδηλώνει την ανυπαρξία σχέσης

! Εμφανίζεται μια τάση σημαντικότητας

6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

6.1. Ατομικά χαρακτηριστικά

Ο μέσος όρος ηλικίας (X1) των γυναικών-μελών του συνεταιρισμού Χίου είναι 47,1 έτη με τυπική απόκλιση 12,08 χρόνια. Οι κλάσεις των ηλικιών που υπερισχύουν είναι αυτές από 31 έως 50 ετών (61,6%). Το 70% των μελών του συνεταιρισμού είναι ηλικίας από 41 ετών και άνω. Αντίθετα, οι γυναίκες ηλικίας κάτω των 30 ετών αντιπροσωπεύουν μόλις το 7,6% (Πίνακας 2).

Όλα τα μέλη διαμένουν μόνιμα (X2) στα τέσσερα χωριά της περιφέρειας του συνεταιρισμού (στο Πυργί 7, στα Μεστά 8, στους Ολύμπους 2 και στα Αρμόλια 9) και κατ'άγονται (X3) σχεδόν αποκλειστικά από αγροτικές οικογένειες (92,3%).

Το επίπεδο της σχολικής τους εκπαίδευσης (X4) είναι γενικά χαμηλό με μέσο όρο 6,23 σχολικά έτη και τυπική απόκλιση 3,04 σχολικά έτη. Οι περισσότερες γυναίκες-μέλη έχουν λάβει μόνο στοιχειώδη εκπαίδευση (76,9%), ενώ πολύ μικρά είναι τα ποσοστά εκείνων που είτε δεν έχουν πάει καθόλου στο σχολείο (3,8%) είτε έχουν προχωρήσει ή και αποφοιτήσει από τη μέση εκπαίδευση (19,3%) (Πίνακας 3).

Από την ανάλυση με το χ^2 διαπιστώθηκε ότι υπάρχει πολύ σημαντική σχέση μεταξύ της ηλικίας (X1) των γυναικών-μελών και της σχολικής τους εκπαίδευσης (X4) (P=0,042).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή των μελών κατά κλάσεις ηλικιών

Ηλικία σε κλάσεις	Συχνότητα F	Ποσοστιαία αναλογία
16-20 ετών	1	3,8%
21-30 »	1	3,8%
31-40 »	6	23,1%
41-50 »	10	38,5%
51-60 »	3	11,6%
61 και άνω.	5	19,2%
Σύνολο	26	100,0%

N= 26

μ. ό. =47,1 έτη

τυπ. απόκλ.= + - 12,08 έτη

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κατανομή των γυναικών σύμφωνα με το επίπεδο σχολικής εκπαίδευσης

Σχολική εκπαίδευση σε έτη σπουδών	Συχνότητα F	Ποσοστιαία αναλογία
καθόλου	1	3,8%
1-6 έτη	20	76,9%
7-9 »	1	3,8%
10-12 »	3	11,7%
13 και άνω	1	3,8%
Σύνολο	26	100,0%

N= 26

μ. ό. =6,23 έτη

τυπ. απόκλ.= + - 3,04 έτη

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

6.1.1. Επιμόρφωση

Κατά το χρονικό διάστημα Δεκέμβριος 1984 - Φεβρουάριος 1985 τα μέλη του συνεταιρισμού κλήθηκαν να παρακολουθήσουν επιμορφωτικό σεμινάριο,¹⁵ διάρκειας 300 ωρών, με θέματα:

- α) Συνεταιρισμοί και τουρισμός (X5)
- β) Περιποίηση δωματίων και τουριστών (X6)
- γ) Υφαντική (X7)
- δ) Εκμάθηση ξένης γλώσσας (X8)
- ε) Μαγειρική και εστιατορική (X9)

Η συμμετοχή των γυναικών υπήρξε ικανοποιητική: το 53,8% παρακολούθησε όλες ή σχεδόν όλες τις εκπαιδεύσεις, ενώ το 46,2% μερικές από αυτές. Επίσης η στατιστική ανάλυση έδειξε επιπλέον:

- πολύ σημαντική σχέση μεταξύ της ηλικίας (X1) των γυναικών-μελών και της προσέλευσής τους σε σεμινάρια υφαντικής (X7). Δηλαδή όσο αυξανόταν η ηλικία τόσο λιγότερες γυναίκες παρακολουθούσαν την ενότητα της υφαντικής, ίσως επειδή οι μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκες γνωρίζουν ήδη μέσα από την παράδοση της οικογένειας την υφαντική,

- σημαντική σχέση μεταξύ της σχολικής εκπαίδευσης (X4) των γυναικών-μελών και της προσέλευσής τους στο σεμινάριο μαγειρικής-εστιατορικής (X9).

Όσον αφορά τις ανάγκες των γυναικών-μελών για απόκτηση επιπλέον γνώσεων, αυτές εκδηλώνονται με την επιθυμία τους για επιπλέον επιμόρφωση (Πίνακας 4). Τα θέματα που επικρατούν στις προτιμήσεις τους είναι η εκμάθηση ξένης γλώσσας (X11) (84,6%), τα συνεταιριστικά θέματα (X12) (65,4%), καθώς και αυτά που αφορούν θέματα διαχείρισης (X10) (46,2%). Αντίθετα, τα θέματα, για τα οποία τα μέλη του συνεταιρισμού φαίνεται να ενδιαφέρονται λιγότερο, είναι τα κοινωνικά θέματα (X13) και τα θέματα που αφορούν τον τουρισμό (X14).

Η στατιστική ανάλυση έδειξε επιπλέον:

- μία σημαντική σχέση μεταξύ της ηλικίας (X1) των γυναικών-μελών και της ανάγκης που έχουν για επιπλέον επιμόρφωση σε συνεταιριστικά θέματα (X12). Έτσι, όσο μεγαλύτερης ηλικίας είναι οι γυναίκες τόσο περισσότερο εκδηλώνονται ανάγκες για επιπλέον επιμόρφωση σε συνεταιριστικά θέματα. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκες διαπαιδαγωγήθηκαν με την ιδέα ότι η θέση τους ως γυναικών βρίσκεται εκτός συνεταιριστικού κινήματος, μια και μέχρι το 1983 δεν είχαν το δικαίωμα να εί-

15. Τη διοργάνωση του σεμιναρίου ανέλαβαν η Διεύθυνση Γεωργίας του νομού, το ΕΛΚΕΠΑ και ο ΕΟΜΜΕΧ σε συνεργασία πάντοτε με τον αγροτουριστικό συνεταιρισμό. Επίσης, βοήθησαν τα ΝΕΛΕ και ο ΟΑΕΔ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Κατανομή των γυναικών σύμφωνα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους για την απόκτηση γνώσεων

Θέματα	Συχνότητα F (απάντηση ΝΑΙ)	Ποσοστιαία αναλογία	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Οικονομ./ Διαχειρ.	12	46,2%	53,8%
Ξένη γλώσσα	22	84,6%	15,4%
Συνεταιριστικά	17	65,4%	34,6%
Κοινωνικά	2	7,7%	92,3%
Τουρισμός	4	15,4%	84,6%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

να μέλη συνεταιρισμού. Είναι λοιπόν επόμενο ότι είναι λιγότερο ενημερωμένες και προετοιμασμένες για δραστηριότητες μέσα στα πλαίσια ενός συνεταιρισμού.

– μία πολύ σημαντική σχέση μεταξύ της μεταβλητής X4 (σχολική εκπαίδευση) και της μεταβλητής X11 (ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε ξένη γλώσσα), δηλαδή γυναίκες με περισσότερη εκπαίδευση εκδηλώνουν επιθυμία για εκμάθηση ξένης γλώσσας. Η έλλειψη προτίμησης για επιμόρφωση σε θέματα που θα έπρεπε να τις αφορούν, όπως ο τουρισμός και τα κοινωνικά, μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι ενδεχομένως δε μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν τη σημασία και την αξία της εκπαίδευσης-επιμόρφωσης στα θέματα αυτά.

6.2. Οικογενειακά χαρακτηριστικά

Σχεδόν όλες οι γυναίκες του συνεταιρισμού της Χίου είναι παντρεμένες (X15) (96,2%) με εξαίρεση μία (X16). Ο μέσος όρος των μελών κάθε οικογένειας (X17) είναι 4,23 άτομα (τυπική απόκλιση: 1,53), ενώ των παιδιών 1,85. Τέλος, από τις 26 οικογένειες των μελών, μόνο οι 5 διαμένουν με μέλη εκτός της πυρηνικής οικογένειας (γονείς).

6.3. Απασχόληση

Η απασχόληση των γυναικών-μελών σήμερα είναι κατά κύριο λόγο η γεωργία (X18) (73,1%) και κατά δεύτερο λόγο τα οικιακά και η ενοικίαση δωματίων κατά τη θερινή περίοδο. Το μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων (X19) (κυρίως μαστιχόδενδρα και ελιές)¹⁶ είναι μικρό έως μέτριο, με μέσο όρο 39,21 στρέμματα (τυπική απόκλιση 17,18 στρέμματα). Ο αριθμός των γυναικών που ασχολούνται με εργασίες της γεωργικής εκμετάλλευσης (X21) έχει μειωθεί σε σχέση με το παρελθόν (X22), καθώς από τις 23 γυναίκες, που δήλωσαν ότι εργάζονταν στη γεωργία πριν γίνουν μέλη του συνεταιρισμού, τώρα εργάζονται μόνο οι 17.

Όσον αφορά το σύνολο των ωρών απασχόλησης σε καθημερινή βάση (X23), αυτή είναι κατά μέσο όρο 12,4 ώρες την ημέρα (τυπική απόκλιση 3,4 ώρες) (Πίνακας 5). Οι ώρες απασχόλησης διανέμονται: i) 6,1 ώρες/ημέρα στο νοικοκυριό-οικογένεια (X24), ii) 5,1 ώρες/ημέρα στη γεωργική εκμετάλλευση (X25) και iii) 2,3 ώρες/ημέρα στα ενοικιαζόμενα δωμάτια (X26). Με εξωγεωργικές δραστηριότητες (X27) –εκτός συνεταιρισμού– ασχολούνται ελάχιστες γυναίκες, οι οποίες βοηθούν κύρια τους συζύγους τους (καφενείο, παντοπωλείο κ.λπ.), ενώ με τα κοινά (X28) σχεδόν αποκλειστικά τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του συνεταιρισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Κατανομή των γυναικών με βάση τις ώρες απασχόλησης ανά εργάσιμη ημέρα

<i>Ωρες απασχόλησης ανά ημέρα</i>	<i>Συχνότητα F</i>	<i>Ποσοστιαία αναλογία</i>
Έως 8	5	19,2%
9-12	5	19,2%
13-18	16	61,6%
Σύνολο	26	100,0%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

¹⁶ Κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις δεν υπάρχουν. Περιορισμένο αριθμό ζώων εκτρέφει μόνο μία οικογένεια (X20).

6.4. Συνεταιριστικά θέματα

Η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών (80,9%) είναι ιδρυτικά μέλη του συνεταιρισμού (Χ29), ενώ από τις 26 συνολικά, οι 10 (38,5%) συμμετέχουν και σε άλλο συνεταιρισμό (Χ30).¹⁷

Η πρωτοβουλία των γυναικών αυτών να γίνουν μέλη του αγροτουριστικού συνεταιρισμού αντιμετώπιστηκε θετικά (61,5%) από την οικογένειά τους. Οι περισσότερες (57,7%), όπως δήλωσαν, πήραν από μόνες τους την απόφαση να γίνουν μέλη (Χ31), ενώ ένα ποσοστό 34,6% δήλωσε ότι παροτρύνθηκε από κάποιο μέλος της οικογένειας (Χ33). Τέλος, ένα 7,7% «πείστηκε» να ενταχθεί στο συνεταιρισμό από κάποιο άλλο ήδη μέλος (Χ32).

Το ισχυρότερο κίνητρο, όπως δήλωσαν, για την ένταξη στο συνεταιρισμό ήταν το οικονομικό. Για τις περισσότερες γυναίκες η κίνηση αυτή παρουσιάστηκε ως μία ευκαιρία, όχι μόνο για να συμβάλουν στη βελτίωση του οικογενειακού εισοδήματος, αλλά και για να αποκτήσουν ένα δικό τους προσωπικό εισόδημα που θα τους επέτρεπε σε μεγαλύτερο βαθμό να ικανοποιήσουν προσωπικές ή οικογενειακές ανάγκες. Ακόμη, ένα επιπλέον κίνητρο γι' αυτές ήταν η δυνατότητα, μέσω του συνεταιρισμού, να δημιουργήσουν καινούργιες γνωριμίες και κοινωνικές σχέσεις, καθώς επίσης και να απαλλαγούν από την καθημερινή ρουτίνα του σπιτιού (Πίνακας 6).

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Κατανομή των γυναικών με βάση τα κίνητρα για συμμετοχή στο συνεταιρισμό

Κίνητρα για συμμετοχή	Συχνότητα F (απάντηση ΝΑΙ)	Ποσοστιαία αναλογία	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Οικονομικοί λόγοι	25	96,2%	3,8%
Επικοινωνία/κόσμος	10	38,5%	61,5%
Απαλλαγή από ρουτίνα	7	26,9%	73,1%
Γνώσεις/σεμινάρια	3	11,5%	88,5%
Αξιοποίηση χωριού	2	7,7%	92,3%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

17. Συνεταιρισμός Μαστιχοπαραγωγών Χίου.

Όσον αφορά τα οφέλη από την ένταξη στο συνεταιρισμό, αυτά, σύμφωνα με τις απόψεις των γυναικών, είναι: οικονομικά (Χ34), κοινωνικά (Χ35) και προσωπικά (Χ36). Εκτός από τη σχετική οικονομική ανεξαρτησία που απέκτησαν και τις γνωριμίες που οι ίδιες δημιούργησαν, οι συνεταιρίες της Χίου θεωρούν ότι ο συνεταιρισμός συνέβαλε στην κοινωνική αναγνώρισή τους, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να δείξουν προς τα έξω την ικανότητά τους να αναλαμβάνουν μόνες τους πρωτοβουλίες και να τις φέρνουν άξια εις πέρας (Πίνακας 7). Τη γνώμη και τις απόψεις που έχουν οι γυναίκες γενικότερα για το συνεταιριστικό κίνημα, τις έχουν σχηματίσει κύρια μέσα από την εμπειρία του δικού τους συνεταιρισμού και όχι με τη βοήθεια κάποιας εκπαιδευτικής διαδικασίας. Όλες συμφωνούν στον απλοϊκό ορισμό ότι ο συνεταιρισμός είναι «κάτι καλό» επειδή φροντίζει για τα οικονομικά συμφέροντα των μελών. Ωστόσο, ελάχιστες ήταν αυτές που μπόρεσαν να δώσουν μια πιο τεκμηριωμένη απάντηση με συγκεκριμένα, για τη συνεταιριστική ιδέα, επιχειρήματα. Πάντως, η γενική τους άποψη για το συνεταιριστικό κίνημα υπήρξε αναμφισβήτητα θετική, γι' αυτό και όλες δήλωσαν ότι διαδίδουν την ιδέα του συνεταιρισμού (Χ37) όπου και όπως μπορούν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Κατανομή των γυναικών με βάση τα οφέλη που είχαν από την ένταξή τους στο συνεταιρισμό

Οφέλη από την ένταξη	Συχνότητα F (απάντηση NAI)	Ποσοστιαία αναλογία	
		NAI	OXI
Οικονομικά	20	76,9%	23,1%
Κοινωνικά	16	61,5%	38,5%
Ατομικά	21	80,8%	19,2%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

Όσον αφορά τις σχέσεις και τη συνεργασία των μελών μεταξύ τους, το 69,2% δήλωσε ότι υπάρχουν προβλήματα για τους παρακάτω λόγους:¹⁸

18. Ικανοποίηση για τον τρόπο που δρουν ή συμπεριφέρονται τα άλλα μέλη (Χ38) εξέφρασε μόνον το 30,8%, το οποίο αποτελείται είτε από γυναίκες μεγάλης ηλικίας και πολύ χαμηλού μορφωτικού επιπέδου είτε από γυναίκες που δήλωσαν ότι δε γνωρίζουν πολλά για το συνεταιριστικό κίνημα.

α) Δεν υπάρχει συνεννόηση και πνεύμα συνεργασίας ανάμεσα στα μέλη, γιατί οι περισσότερες γυναίκες ενδιαφέρονται για το προσωπικό τους συμφέρον και όχι γι' αυτό του συνεταιρισμού.

β) Τα περισσότερα μέλη δεν παίρνουν πρωτοβουλίες από μόνα τους.

γ) Αρκετές συνεταιίρες πιστεύουν ότι τα χωριά Πυργί και Μεστά ευνοούνται ιδιαίτερα από το γραφείο διακίνησης τουριστών σε βάρος των υπολοίπων δύο χωριών, δηλαδή των Αρμολίων και των Ολύμπων, όπου στέλνονται ελάχιστα τουρίστες.

δ) Εκφράζεται η άποψη ότι η Πρόεδρος του συνεταιρισμού «προσπαθεί να μπερδέψει μέσα στο συνεταιρισμό την πολιτική», κάτι που ενοχλεί ιδιαίτερα αρκετές συνεταιίρες.

Οι ίδιες οι γυναίκες προτείνουν ότι για τη διατήρηση στο μέλλον του συνεταιρισμού τους θα πρέπει τα μέλη να μάθουν να συνεργάζονται αποδοτικά μεταξύ τους και να συνειδητοποιήσουν βαθύτερα τις ιδέες και το νόημα του συνεταιρισμού, ενώ η πρόσληψη μιας πρόσθετης υπαλλήλου στο γραφείο διακίνησης τουριστών θα επέλυε κάποια θέματα οργάνωσης.

6.5. Ζωή στην ύπαιθρο και θέση της γυναίκας

Όλες οι συνεταιίρες ανεξαιρέτως συμφώνησαν ότι η ζωή στην ύπαιθρο για τις γυναίκες είναι σήμερα πολύ καλύτερη από ό,τι στο παρελθόν (Χ39). Για το λόγο αυτό και το 69,2% δήλωσε ότι δεν επιθυμεί να φύγει από τον τόπο διαμονής του (Χ40). Δεν επιθυμούν όμως το ίδιο και για τα παιδιά τους, αφού το 70,8% από αυτές θέλει τη μετακίνηση των παιδιών σε μεγάλα αστικά κέντρα (Χ41), θεωρώντας ότι η ζωή στο χωριό είναι «δύσκολη» και το επάγγελμα του γεωργού «σκληρό».

Όσον αφορά τις δικές τους προοπτικές στο μέλλον, από τις 26 συνεταιίρες οι 5 (19,2%) σκέφτονται να αλλάξουν επάγγελμα (Χ42). Πρόκειται για γυναίκες μικρής σχετικά ηλικίας (20 έως 40 χρόνων) και υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου. Η πλειοψηφία πάντως των μελών (88,5%) πιστεύει ότι οι γυναίκες σήμερα έχουν την ικανότητα να ασκήσουν όλα τα επαγγέλματα (Χ43), ενώ αρκετές φορές εμφανίζονται να υποστηρίζουν ότι οι επιδόσεις τους είναι ίσες ή και καλύτερες σε σύγκριση με αυτές των συναδέλφων τους ανδρών.

Όσον αφορά το εισόδημα για το έτος 1990 από τον αγροτουρισμό, αυτό χαρακτηρίζεται ως μη ικανοποιητικό (Χ44) από τις περισσότερες συνεταιίρες (53,8%). Καταναλώνεται κυρίως για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της οικογένειας (Χ47) (84,6%) και κατά δεύτερο λόγο για τη βελτίωση της διατροφής και τις καθημερινές της ανάγκες (Χ45) (23,1%). Η στατιστική ανάλυση έδειξε ακόμη ότι υπάρχει πολύ σημαντική σχέση μεταξύ της μεταβλητής Χ4

(σχολική εκπαίδευση) και των μεταβλητών Χ45 και Χ47 (διάθεση εισοδήματος για διατροφή και καθημερινές ανάγκες – διάθεση εισοδήματος για τις ανάγκες του σπιτιού). Έτσι, ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο αναλύσκουν το εισόδημά τους στους παραπάνω δύο τομείς. Ο αριθμός των συνταίρων που διαθέτουν το εισόδημά τους είτε για προσωπικές τους ανάγκες (Χ46) είτε για την εξωσχολική μόρφωση των παιδιών τους (Χ48) είναι πολύ περιορισμένος, αφού τα ποσοστά που συγκεντρώνει είναι 19,2% και 7,7%, αντίστοιχα (Πίνακας 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Κατανομή των γυναικών με βάση τους τομείς διάθεσης του εισοδήματος από τον αγροτουρισμό

Τομείς διάθεσης εισοδήματος	Συχνότητα F (απάντηση ΝΑΙ)	Ποσοστιαία αναλογία	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Διατροφή/καθ. ανάγκες	6	23,1%	76,9%
Προσωπικές ανάγκες	5	19,2%	80,8%
Ανάγκες του σπιτιού	22	84,6%	15,4%
Εξωσχολική μόρφωση παιδιών	2	7,7%	92,3%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι το κύριο και συχνά μοναδικό μέλημα των συνταίρων φαίνεται να παραμένει η συμβολή στο οικογενειακό εισόδημα, ενώ τυχόν προσωπικές ή ανάγκες καλύτερης εκπαίδευσης παιδιών εξακολουθούν να έρχονται στη δεύτερη θέση.

Η απασχόληση με την ενοικίαση των δωματίων είναι μία απασχόληση γνωστή και οικεία στις γυναίκες του συνεταιρισμού, και αυτός είναι ο λόγος που προκαλεί στο σύνολο των συνταίρων αισθήματα μικρής έως μεγάλης ικανοποίησης (Χ49-Χ50),¹⁹ τα οποία αφορούν όχι μόνο το πεδίο της απασχόλησης αλλά και τη διαδικασία της. Έτσι, η μεγάλη πλειοψηφία των συνταίρων προτιμά να μένει στο σπίτι και να ασχολείται με τα ενοικιαζόμενα δωμάτια (Χ52) και τα οικιακά (Χ54), ενώ η δουλειά στη γεωργική εκμετάλλευση (Χ53) προτιμάται μόνο από γυναίκες μεγάλης σχετικά ηλικίας (55 έως 65 χρόνων)

19. Καμία γυναίκα δε δήλωσε αδιαφορία (Χ51).

που εργάζονται επί σειρά ετών στη γεωργία και έχουν αποδεχθεί τη γεωργική ζωή. Τέλος, από τον Πίνακα 9, διαπιστώνεται ότι η προσφορά στα κοινά (X55) ευχαριστεί μόνον εκείνες τις συνεταιρίες που συμμετέχουν ενεργά σε διοικητικά και οργανωτικά θέματα του συνεταιρισμού (μέλη του Δ.Σ. κ.λπ.).

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Κατανομή των γυναικών με βάση το είδος της απασχόλησης που προτιμούν

Είδος απασχόλησης	Συχνότητα F (απάντηση NAI)	Ποσοστιαία αναλογία	
		NAI	OXI
Ενοικιαζόμενα δωμάτια	11	42,3%	57,7%
Γεωργική εκμετάλλευση	4	15,4%	84,6%
Οικιακά	12	46,2%	53,8%
Προσφορά στα κοινά	3	11,5%	88,5%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

Όσον αφορά τις μεταβολές που επήλθαν στις αγροτίσσεις μετά την ένταξη τους στο συνεταιρισμό, αυτές, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, είναι: η βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης (X58) (65,4%) και η απόκτηση οικονομικής κυρίως ανεξαρτησίας (X56) (53%), που τις αποδεσμεύει από την υπόλοιπη οικογένεια. Το ποσοστό των αγροτισσών που παρατήρησαν κάποια αλλαγή στις κοινωνικές τους σχέσεις (X57) (οικογένεια, συγγενείς και φίλοι) είναι πολύ μικρό (3,8%), ενώ 6 συνεταιρίες (23,1%) δήλωσαν ότι δεν αισθάνθηκαν καμία αλλαγή (X59), ούτε στον εαυτό τους ούτε στις σχέσεις τους με τους άλλους, αλλά ούτε και στην καθημερινή τους ζωή γενικότερα (Πίνακας 10).²⁰

Όσον αφορά τον τομέα της ενημέρωσης-πληροφόρησής τους, το 61,5% δήλωσε ότι διαβάζει εφημερίδες και περιοδικά τακτικά (X60), ενώ το 38,5% δε διαβάζει καθόλου, είτε γιατί δυσκολεύεται στην ανάγνωση, είτε γιατί δεν έχει χρόνο. Από τη στατιστική ανάλυση (t-test) διαπιστώθηκε επιπλέον ότι υπάρχει σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της ηλικίας (X1) των γυναικών-μελών και της ανάγνωσης εφημερίδων ή περιοδικών (X60). Έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία των γυναικών, τόσο λιγότερο διαβάζουν αυτές ημερήσιο ή/και περιοδι-

20. Η στάση των ανδρών συζύγων δεν έχει αλλάξει μετά την ένταξη των γυναικών τους στο συνεταιρισμό. Οι περισσότεροι από αυτούς (60%) δε συμμετέχουν στις δουλειές του σπιτιού, παρόλο που το ωράριο των συζύγων τους έχει γίνει ιδιαίτερα φορτωμένο.

κό τύπο. Τέλος, τα έντυπα που επικρατούν στις προτιμήσεις των συνεταιριών είναι η τοπική ή αθηναϊκή εφημερίδα που φέρνει στο σπίτι ο σύζυγος, καθώς και τα περιοδικά ποικίλης ύλης ή μόδας και πλεκτικής (Πίνακας 11).

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Κατανομή των γυναικών με βάση το είδος της αλλαγής που επήλθε μετά την ένταξή τους στο συνεταιρισμό

Είδος αλλαγής	Συχνότητα F (απάντηση NAI)	Ποσοστιαία αναλογία	
		NAI	OXI
Πιο ανεξάρτητη	14	53,8%	46,2%
Αλλαγή στις σχέσεις (ανθρώπινες)	1	3,8%	96,2%
Καινούρ. ενδιαφέροντα	2	7,7%	92,3%
Αλλαγή κοιν. θέσης	17	65,4%	34,6%
Καμία αλλαγή	6	23,1%	76,9%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Κατανομή των γυναικών με βάση το τι διαβάζουν

Είδος εντύπου	Συχνότητα F (απάντηση NAI)	Ποσοστιαία αναλογία	
		NAI	OXI
Τοπική/αθηναϊκή εφημερίδα	14	87,5%	12,5%
Μόδα- Πλεκτική	8	50,0%	50,0%
Πολιτικοκοινωνικά περιοδικά	0	0,0%	100,0%
Περιοδικά ποικ. ύλης	11	68,8%	31,2%
Άλλο	2	12,5%	87,5%

Πηγή: Ερωτηματολόγιο.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μετά τη σχετικά εκτενή παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας στο Συνεταιρισμό Νοτιοχώρων Χίου μπορεί κανείς να συνοψίσει:

– Η σχετικά μεγάλη μέση ηλικία των μελών σχετίζεται με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (76,9% είναι απόφοιτες του δημοτικού σχολείου). Στατιστικά στοιχεία και μελέτες προηγούμενων ετών δείχνουν ότι η αγρότισσα έχει πάει λιγότερα χρόνια στο σχολείο τόσο σε σύγκριση με τον αγρότη όσο και με τη γυναίκα της πόλης.

– Η πλειοψηφία των γυναικών-μελών του συνεταιρισμού εργάζεται, σε ετήσια βάση, σκληρά²¹ (μ.ό. = 12,4 ώρες / ημέρα).

– Το ισχυρότερο κίνητρο που τις οδήγησε να γίνουν μέλη του συνεταιρισμού ήταν –όπως δηλώνουν σε ποσοστό 96,2%– κύρια το οικονομικό και κατά δεύτερο λόγο η δημιουργία γνωριμιών και κοινωνικών σχέσεων μέσω του συνεταιρισμού. Παρόλα αυτά, δέχονται ότι τα οφέλη είναι τόσο οικονομικά (76,9%) όσο και ατομικά (80,8%) (κοινωνική αναγνώριση, δυνατότητα να δείξουν προς τα έξω την ικανότητά τους να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να τις φέρνουν εις πέρας).

– Η πρωτοβουλία των γυναικών να γίνουν μέλη αντιμετωπίστηκε θετικά από την οικογένεια για την πλειοψηφία αυτών.

– Το εισόδημα από την απασχόληση στον αγροτοτουρισμό θεωρείται από τις ίδιες –κατά πλειοψηφία (53,8%)– μη ικανοποιητικό.

– Η κατανομή του εισοδήματος από τον αγροτοτουρισμό καλύπτει γενικά τις ανάγκες του σπιτιού και τη βελτίωση της διατροφής.

– Το 69,2% των μελών δεν επιθυμεί να φύγει από τη Χίο, το 70,8% όμως επιθυμεί τη μετακίνηση των παιδιών του σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα, ενώ 5 από τα 26 μέλη επιθυμούν να αλλάξουν επάγγελμα. Αυτά τα μέλη είναι σχετικά νέα (20-40 ετών) και υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου.

– Η συμμετοχή των γυναικών στο επιμορφωτικό σεμινάριο με θέματα συνεταιριστικά, τουρισμού, υφαντικής, εκμάθησης ξένης γλώσσας, μαγειρικής-εστιατορικής, και διάρκειας 300 ωρών, που διοργανώθηκε το 1984-85 από τη Διεύθυνση Γεωργίας, ΕΛΚΕΠΑ και ΕΟΜΜΕΧ, ήταν ικανοποιητική: 53,8% παρακολούθησε όλες σχεδόν τις εκπαιδύσεις, ενώ το υπόλοιπο μερικές από αυτές.

21. Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, οι άνδρες - αγρότες εργάζονται κατά μέσο όρο 8-8½ ώρες την ημέρα, δηλαδή 3-4 ώρες (20%-30%) λιγότερο από όσο δουλεύουν οι γυναίκες. Στον καταμερισμό αυτό δεν αναφέρεται η φροντίδα των παιδιών και ηλικιωμένων που είναι έργο μόνο της αγρότισσας (Εισήγηση Ελληνικής Αντιπροσωπίας, 1989, σελ. 4).

– Η άποψη/γνώμη τους για το συνεταιριστικό κίνημα και τις συνεταιριστικές προοπτικές είναι γενικά ατεκμηρίωτη.

– Οι ανάγκες των γυναικών για την απόκτηση επιπλέον γνώσεων εκδηλώνονται με την έντονη επιθυμία τους για επιμόρφωση (εκμάθηση ξένης γλώσσας (84,6%), συνεταιριστικά θέματα (65, 4%), καθώς και θέματα διαχείρισης-management (46,2%)).

– Εμφανίζονται έντονα προβλήματα συνεργασίας (69,2% επικροτεί αυτή την άποψη): δεν υπάρχει γενικότερη συνεννόηση και πνεύμα συνεργασίας, διότι οι περισσότερες συνεταιρίες ενδιαφέρονται κύρια για το προσωπικό τους συμφέρον, τα περισσότερα μέλη δεν παίρνουν πρωτοβουλίες, ενώ υπάρχει η καχυποψία ότι ευνοούνται –από το Γραφείο Διακίνησης Τουριστών– τα χωριά Πυργί και Μεστά.

– Προστριβές και ασυνεννοησία μεταξύ των μελών και του Δ.Σ. οδήγησε στο κλείσιμο, το 1990, του εστιατορίου του συνεταιρισμού μετά από πενταετή λειτουργία του.

Συμπερασματικά, μπορεί κανείς να πει ότι παρά τη σχετική εξάπλωση του θεσμού των γυναικείων συνεταιρισμών διαφαίνονται προβλήματα για τη μελλοντική πορεία και εξέλιξή τους.

Είναι αλήθεια ότι η γυναίκα-αγρότισσα, παλιά όπως και σήμερα, εργάζεται σε τέσσερεις διαφορετικούς τομείς εργασίας: εμπορευματική παραγωγή (παραγωγή ανταγωνιστικών γεωργικών προϊόντων για την αγορά), αγροτική αγορά εργασίας (εργασία σε ξένες εκμεταλλεύσεις για συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος), παραγωγή προϊόντων για αυτοκατανάλωση, τομέα της αναπαραγωγής (μητέρα=αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, νοικοκυρά) (Γουρδομηχάλη, 1987, σελ. 2, FAD, 1983, σελ. 1-3). Ακόμη οι αγρότισσες, συγκρινόμενες με τις γυναίκες-νοικοκυρές που ζουν στις πόλεις, έχουν επιπλέον φροντίδες ή/και μειονεκτήματα (π.χ. φροντίδα λαχανόκηπου, χειρωνακτική γενικώς εργασία, χαμηλό επίπεδο οικιακού εξοπλισμού κ.λπ.), ενώ –σε σύγκριση με τις εργαζόμενες στις πόλεις– δεν προκύπτει σχεδόν ποτέ για τις αγρότισσες ανεξάρτητη πηγή εισοδήματος παρόλο που και εργάζονται και παράγουν. Αυτό ενισχύει τη θέση/επιθυμία τους για απομάκρυνση των παιδιών τους από την απασχόληση στο γεωργικό τομέα και αναζήτηση εργασίας εκτός γεωργίας. Διατύπωση αυτής της θέσης/επιθυμίας τους εμφανίζεται τόσο σε αυτήν όσο και σε προηγούμενες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στους νομούς Λάρισας και Τρικάλων (Γουρδομηχάλη, 1987), στο Γυναικείο Συνεταιρισμό Αράχωβας «Η Κυτάρισσος» (Papadaki-Klavdianou, Hydreou, 1988) και στην Πέτρα Λέσβου (Κανάκη, 1989). Έτσι, εμφανίζεται ένας αντιφατικός ρόλος της αγρότισσας, η οποία, ενώ από τη μία συμβάλλει καθοριστικά στην επιβίωση, διατήρηση και αναπαραγωγή της οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης μέσω της πολυδρα-

στηριότητάς της,²² από την άλλη ανατρέπει τη νέα γενιά με τέτοιο τρόπο ώστε μακροχρόνια να σταματήσει η αναπαραγωγή τουλάχιστον των οριακών ή ακόμη και των μεσαίων²³ οικογενειακών γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Η πολυδραστηριότητα, όπως παρουσιάζεται στην έρευνά μας, δηλαδή με τη μορφή του αγροτουρισμού, επιδιώκει μια εξισορρόπηση μεταξύ της αγρότισσας και της εργαζόμενης στην πόλη, όσον αφορά τουλάχιστον την απόκτηση προσωπικού εισοδήματος. Από ό,τι όμως διαπιστώνεται, τα αποτελέσματα δε φαίνονται τόσο ενθαρρυντικά, αν λάβουμε υπόψη μας ότι κατά την ίδρυση του συνεταιρισμού Νοτιοχώρων Χίου τα μέλη ήταν 29, ενώ σήμερα είναι 26, νέα μέλη και κυρίως νεαρής ηλικίας δεν εγγράφονται στο συνεταιρισμό, τα νεότερα σε ηλικία 5 μέλη και με το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης επιθυμούν την αλλαγή επαγγέλματος, δηλαδή την αποχώρησή τους από τον αγροτουριστικό συνεταιρισμό, οι ίδιες οι γυναίκες-μέλη αποτρέπουν, σε μεγάλο ποσοστό, τουλάχιστον τις κόρες τους να παραμείνουν στη Χίο και τις προτρέπουν να μετακινηθούν σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα, αποτελέσματα που εμφανίζονται και στις μελέτες Papadaki-Klavdianou, Hydreou, 1988, σ. 6, 10 και Κανάκη, 1989, σελ. 42, 57, 77.

Εκτός των άλλων, οι αγροτουριστικοί γυναικείοι συνεταιρισμοί –μέσα στα πλαίσια του προγράμματος πολυδραστηριότητας– στοχεύουν στην παραμονή του αγροτικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές κυρίως μέσω της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ανάπτυξης του αγροτικού χώρου. Και ακόμη, είναι αλήθεια ότι η δραστηριότητα της περιποίησης των ξένων είναι μία απασχόληση «οικεία» και «ευχάριστη» για τις γυναίκες.²⁴ Η δραστηριότητα όμως αυτή δε θα μπορέσει να διατηρηθεί στο μέλλον εφόσον παραμείνει σε επίπεδο απλής προσφοράς παροχής υπηρεσιών προς τους ξένους. Θα πρέπει να θεθεί σε επιχειρηματική βάση διότι, όπως διαπιστώνεται, το εισόδημα που αποφέρει, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, είναι μικρό και όπως χαρακτηρίζεται από τις ίδιες μη ικανοποιητικό.

22. Με την έννοια της πολυδραστηριότητας εδώ εννοούμε «το συνδυασμό δύο ή περισσότερων δραστηριοτήτων από μία οικονομική ή κοινωνική μονάδα μέσα και έξω από αυτήν, ώστε να εξασφαλιστεί η οικονομική λειτουργία και ευημερία της» (Προυκάκη-Ξένου, 1988, σελ. 103).

23. Ο όρος «οριακή» ή «μεσαία» γεωργική εκμετάλλευση είναι δύσκολο να αποδοθεί με αριθμούς, οι οποίοι να αντιπροσωπεύουν κάποια όρια στρεμμάτων, διότι ο χαρακτηρισμός εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (εδαφοκλιματικές συνθήκες, παραγωγική κατεύθυνση κ.λπ.).

24. Έρευνες στη Γερμανία (Pieper, 1986, σ. 31) καθώς και στην Αυστρία (Seebacher, 1991), που είχαν ως αντικειμενικό σκοπό μελέτης την εξωγεωργική μερική απασχόληση μεγάλου αριθμού αγροτισσών, κατέληξαν ότι οι αγρότισσες κατά μεγάλο ποσοστό δεν επιθυμούν την άσπηση μιας τελείως διαφορετικής νέας απασχόλησης από αυτήν που ασκούσαν μέχρι σήμερα.

Οι γυναικείοι αγροτικοί συνεταιρισμοί δεν αρκεί μόνο να ιδρύονται. Οι φορείς που εμπλέκονται στην ίδρυσή τους θα πρέπει να φροντίζουν για τη διατήρηση και πρόδοό τους στο μέλλον. Κάτι τέτοιο δε διαπιστώνεται τουλάχιστον στο συγκεκριμένο συνεταιρισμό ή σε αυτούς της Πέτρας Λέσβου και Αράχωβας. Επιβιώνουν βέβαια από το 1985, δεν αναπτύσσονται όμως με τους ρυθμούς που θα αναμενόταν.

Κατά την άποψή μας, είναι σκόπιμο να τεθεί ένα πλαίσιο υποστήριξης τόσο των γυναικείων συνεταιρισμών που βρίσκονται σε λειτουργία όσο και αυτών που θα ιδρυθούν.

Ένα πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να είναι η δημιουργία ενός Ιδρύματος Εκπαίδευσης Αγροτισσών με μακροχρόνια υποδομή και κύριο στόχο τη βασική επαγγελματική εκπαίδευση και συνεχή επιμόρφωση των αγροτισσών²⁵ σε εξωγεωργικά επαγγέλματα.

Αντικειμενικός σκοπός του ιδρύματος: η βελτίωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής θέσης της αγρότισσας ως κυρίαρχου στοιχείου για τη διατήρηση και επιβίωση στο μέλλον της αγροτικής οικογένειας και του αγροτικού νοικοκυριού.²⁶ Το ίδρυμα θα πρέπει να στηρίζεται στη συνεργασία και υποστήριξη όλων των υπηρεσιών και φορέων, που μέχρι σήμερα έχουν εμπλακεί είτε μεμονωμένα είτε σε ομάδες στον τομέα της πολυδραστηριότητας της αγρότισσας (Υπουργείο Γεωργίας, Γενική Γραμματεία Ισότητας, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΟΜΜΕΧ, ΕΛΚΕΠΑ, ΕΟΤ, ΟΑΕΔ), ενώ πριν αρχίσει τη λειτουργία του σκόπιμο είναι να προηγηθεί η δημιουργία ενός σώματος εκπαιδευτών-επιμορφωτών, οι οποίοι θα έχουν διττό ρόλο: την εκπαίδευση-επιμόρφωση των αγροτισσών και την προετοιμασία νέων εκπαιδευτών-επιμορφωτών. Το ίδρυμα θα μπορούσε –όσον αφορά την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των αγροτισσών– να λειτουργεί ή με τη βοήθεια περιφερειακών παραρτημάτων ή με τη μορφή περιοδευόντος σχολείου.

Τα Εκπαιδευτικά/Επιμορφωτικά Προγράμματα (Σεμινάρια) θα πρέπει να στοχεύουν:

- στη βελτίωση της θέσης και της συμμετοχής της αγρότισσας σε συλλογικούς φορείς της υπαίθρου μέσω της βασικής επαγγελματικής εκπαίδευσής της και της εξασφάλισης γνώσεων για την άσκηση εξωγεωργικού επαγγέλματος,
- στην εκπαίδευση νέων και ενήλικων αγροτισσών σε εξειδικευμένα θέ-

25. Παρά το γενικά χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο, τα μέλη αισθάνονται έντονη την έλλειψη γνώσεων, όπως διαπιστώθηκε.

26. Η επικρατέστερη άποψη σχετικά με τη θέση της γεωργικής εκμετάλλευσης στον αγροτικό χώρο σήμερα είναι ότι η γεωργική οικογενειακή εκμετάλλευση είναι μία κοινωνικοοικονομική μονάδα, δηλαδή εκμετάλλευση, νοικοκυριό, οικογένεια και κοινωνικός περίγυρος, μέσα στον οποίο ζει και ασκεί την οικονομική της δραστηριότητα η γεωργική οικογένεια, αποτελούν μία ολότητα (Hess. Landesamt, 1982, σ. 7).

ματα με τα οποία πρόκειται να ασχοληθούν (συνεταιριστικά και διαχειριστικά θέματα, οικοτεχνία, τεχνολογία τροφίμων, αγροτουρισμός κ.λπ.),

– στη συνεχή επιμόρφωση όλων των αγροτισσών που εμπλέκονται/έχουν εμπλακεί ήδη σε συνεταιριστικές ή ατομικές παραγωγικές διαδικασίες ή προσφορά υπηρεσιών,

– στη συνεχή ενημέρωση σε θέματα που αφορούν νέες τεχνολογικές εξελίξεις/δυνατότητες, διαχειριστικά/ανταγωνιστικά θέματα, διευκολύνσεις που παρέχουν οι νόμοι, θέματα αγροτικής και κοινωνικής πολιτικής κ.λπ.,

– στην προώθηση και ενθάρρυνση των αγροτισσών για ενεργό συμμετοχή στην τοπική αυτοδιοίκηση, στο συνεταιριστικό κίνημα, σε δραστηριότητες κοινωνικού και πολιτισμικού περιεχομένου.

Το Ετήσιο Αναλυτικό Πρόγραμμα, κυρίως στον τομέα της επιμόρφωσης, σκόπιμο είναι να καταρτίζεται με βάση τις απόψεις:

– εκπροσώπων των φορέων/υπηρεσιών που στηρίζουν τη λειτουργία του ιδρύματος (μεταφορά των κατευθύνσεων της Εθνικής Αγροτικής Πολιτικής και ΚΑΠ),

– εκπροσώπων του σώματος των εκπαιδευτών-επιμορφωτών (μεταφορά θέσεων/απόψεων και προβλημάτων κατά τη διαδικασία της υλοποίησης της εκπαίδευσης-επιμόρφωσης),

– εκπροσώπου των Γεωπονικών Σχολών (μεταφορά νέων επιτευξών της επιστήμης και της τεχνολογίας),

– εκπροσώπων των αγροτισσών (διατύπωση των εκπαιδευτικών αναγκών και προβλημάτων τους),

ώστε να αναθεωρείται σύμφωνα με τις ανάγκες και τις σύγχρονες απαιτήσεις.

Σύμφωνα με σύγχρονες απόψεις (Schmidt-Hackenberg κ.ά., 1990, σ. 89-90), τα Αναλυτικά Προγράμματα στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης θα πρέπει να στοχεύουν:

α) στην απόκτηση από τους εκπαιδευόμενους εξειδικευμένης επαγγελματικής συνέπειας, δηλαδή στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που συνδέονται με λειτουργικά και extra-λειτουργικά προσόντα (qualification)²⁷ των εκπαιδευομένων, β) στην απόκτηση μεθοδολογικής συνέπειας, δηλαδή στην απόκτηση ικανότητας εξεύρεσης λύσεων στα προβλήματα που παρουσιάζονται κατά την άσκηση του επαγγέλματος,²⁸ και γ) στην απόκτηση κοινωνικής

27. Λειτουργικά προσόντα: ακρίβεια, επιμονή, αυτοδυναμία, αυτοέλεγχο, συνέπεια στις πράξεις...

Extra-λειτουργικά προσόντα: εργασία σε ομάδες, συμπεριφορά με βάση τη δυναμική των ομάδων, ικανότητα επικοινωνίας, κοινωνική ευαισθησία...

28. Μεθοδολογική συνέπεια = ικανότητα για αυτομάθηση, ξύπνημα επαγγελματικού ενδιαφέροντος, αυτόνομη-κριτική σκέψη, ευστροφία...

συνέπειας, δηλαδή στην απόκτηση από τον εκπαιδευόμενο της ικανότητας να επιδεικνύει ομαδική συμπεριφορά και σε ομάδες διαφορετικής κοινωνικής δομής (όσον αφορά την ηλικία, καταγωγή, προσόντα).²⁹

Με την παράθεση όλων των παραπάνω ερευνητικών αποτελεσμάτων, σκέψων, θέσεων και προτάσεων γίνεται προσπάθεια να δοθεί μία παρότρυνση για προβληματισμό στον τομέα της εκπαίδευσης και συνεχούς επιμόρφωσης των αγροτισσών της ελληνικής υπαίθρου προκειμένου να μπορέσουν να συνεισφέρουν αξιόλογα τόσο στην αγροτική ανάπτυξη όσο και στην αγροτική οικογένεια, να αναγνωριστούν κοινωνικά και να πάψουν να κατατάσσονται στην κατηγορία των «συμβοηθούτων μελών», κατάταξη που αντικειμενικά δεν τους ανήκει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γιδαράκου Ι. (1987), «Συμμετοχή των γυναικών στη γεωργική δύναμη της χώρας: μία στατιστική διερεύνηση οικονομικοκοινωνικών παραγόντων που την επηρεάζουν». *Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών*, τεύχος 2, σελ. 17.
- Γουρδομυχάλη Α. (1987), «Γυναίκες και αναπαραγωγή των οικογενειακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων». Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: *Αγροτικές κοινότητες και καταλιστικός τρόπος παραγωγής στη Μεσόγειο*, Αγρίνιο, σελ. 2.
- Διεύθυνση Γεωργίας Χίου (1990), *Στατιστικά δεδομένα*.
- Εισήγηση Ελληνικής Αντιπροσωπίας για το σεμινάριο αγροτισσών των χωρών της ΕΟΚ (Ιανουάριος 1989), «Οικονομική και κοινωνική θέση των αγροτισσών – Ο ρόλος των αγροτισσών στη διαχείριση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και στους αγροτικούς συνεταιρισμούς», Αθήνα, σελ. 5, 25, 29.
- ΕΣΥΕ (1975), *Απογραφή Πληθυσμού 1971*, Αθήνα.
- ΕΣΥΕ (1985), *Απογραφή Πληθυσμού 1981*, Αθήνα.
- ΕΣΥΕ (1986), *Ερευνα Εργατικού Δυναμικού*, Αθήνα.
- ΕΣΥΕ (1987), *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος 1981*, Αθήνα.
- FAD (1983), «Les femmes dans l'agriculture», Notes d'information FAO p. 1-3.
- Harms A. (1985), «Untersuchung zur Situation der Bauerinnen in Hessen». Inst. fuer Wirtschaftslehre des Haushalts und Verbrauchsforschung, Justus-Liebig Universitaet, Giessen, s. 2, 6.
- Hess. Landesamt fuer Ernaehrung, *Landwirtschaft und Landentwicklung* (1982), Wiesbaden, Reprostelle/1000, s. 7.
- Κανάκη Ε. (1989), *Ο Γυναικεῖος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Πέτρας Λέσβου – μία επιτόπια μελέτη*, πτυχιακή διατριβή, Θεσσαλονίκη, σελ. 42, 57, 77.
- Μάνος Β. (1990), *Γεωργική Οικονομική Στατιστική*, Θεσσαλονίκη, σελ. 59, 66.
- Papadaki-Klavdianou A. et Hydreou G. (1988), *Vie, travail et qualification professionnelle des femmes agricultrices – membres de l'association industrielle et agrotouristique «Le Cypres»*.

²⁹ Κοινωνική συνέπεια=αντικειμενικότητα, ικανότητα συνεργασίας, ανθρώπινη ευαισθησία, υπευθυνότητα...

- VII Congres Mondial pour Sociologie Rurale, Bologne, Italy, Juin 26 - Juillet 2, p. 6, 10.
- Παπαδάκη-Κλαυδιανού Α. (1989), «Επαγγελματική τελειοποίηση των στελεχών γεωργικής ανάπτυξης στην Εσση, Δυτ. Γερμανίας: Εμπειρίες και μαθήματα». *Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών*, τόμος III, τεύχος 1, Αθήνα.
- Pieper I. (1986), «Wuensche und Moeglichkeiten fuer ausserbetriebliche Teilzeitbeschaeftigung von in der Landwirtschaft lebenden Frauen». Agrarsoziale Gesellschaft e.V. Goettingen, s. 31.
- Προυκάκη Μ., Ξένου Α.(1988), «Προσέγγιση αναγκών αγροτικού νοικοκυριού – γεωργικής εκμετάλλευσης και πολυδραστηριότητα». Πρακτικά Α΄ Επιστημονικής Συνάντησης Γ. Εφαρμογών, Αθήνα, σελ. 96, 100, 103.
- Schmidt-Hackenberg, B.u.a. (1990), «Neue Ausbildungsmethoden in der Berufsausbildung». Berichte zur beruflichen Bildung, Heft 107, Bundesinstitut fuer Berufsbildung, Berlin, West. Bonn.
- Seebacher A. (1991), «Moeglichkeiten und Hemmnisse fuer Veraenderungen im Alltagsleben oesterreichischer Baeuerinnen». Internationaler Kongress an der Unic. Essen: Europaeische Landfrauen auf neuen Wegen, 26-29.9.91.
- Φίλιας Β. (1977), *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Αθήνα, σελ. 96.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ Α

Οι μεταβλητές και η βαθμολογία τους

- X1 =ηλικία (σε κλάσεις: 16-30 ετών=1, 31-50 ετών=2, 51 και άνω=3)
- X2 =τόπος μόνιμης κατοικίας (χωριό=1, πόλη=2)
- X3 =καταγωγή (από αγροτική οικογένεια=1, από αστική οικογένεια=2)
- X4 =σχολική εκπαίδευση (καθόλου=1, 1-6 έτη=2, 7 έτη και άνω=3)
- X5 =επιμόρφωση σε συνεταιριστικά και τουριστικά θέματα (NAI=2, OXI=1)
- X6 =επιμόρφωση σε θέματα περιποίησης δωματίων και τουριστών (NAI=2, OXI=1)
- X7 =επιμόρφωση σε θέματα υφαντικής (NAI=2, OXI=1)
- X8 =επιμόρφωση για εκμάθηση ξένης γλώσσας (NAI=2, OXI=1)
- X9 =επιμόρφωση σε θέματα μαγειρικής, εστιατορικής (NAI=2, OXI=1)
- X10 =ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε οικονομικά-διαχειριστικά θέματα (NAI=2, OXI=1)
- X11 =ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε ξένη γλώσσα (NAI=2, OXI=1)
- X12 =ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε συνεταιριστικά θέματα (NAI=2, OXI=1)
- X13 =ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε κοινωνικά θέματα (NAI=2, OXI=1)
- X14 =ανάγκη επιπλέον γνώσεων σε θέματα τουρισμού (NAI=2, OXI=1)
- X15 =οικογενειακή κατάσταση: παντρεμένη (NAI=2, OXI=1)
- X16 =οικογενειακή κατάσταση: ανύπαντρη (NAI=2, OXI=1)

- X17 =αριθμός μελών οικογένειας
X18 =καλλιέργεια χωραφιών (NAI=2, OXI=1)
X19 =έκταση χωραφιών (σε στρέμματα)
X20 =εκτροφή ζώων (NAI=2, OXI=1)
X21 =συμμετοχή στις δουλειές της γεωργικής εκμετάλλευσης σήμερα (NAI=2, OXI=1)
X22 =συμμετοχή στις δουλειές της γεωργικής εκμετάλλευσης στο παρελθόν (NAI=2, OXI=1)
X23 =συνολική διάρκεια εργασίας στο διάστημα μιας ημέρας (σε ώρες)
X24 =διάρκεια απασχόλησης με το νοικοκυριό, την οικογένεια (σε ώρες/ημέρα)
X25 =διάρκεια απασχόλησης στη γεωργική εκμετάλλευση (σε ώρες/ημέρα)
X26 =διάρκεια απασχόλησης στα ενοικιαζόμενα δωμάτια (σε ώρες/ημέρα)
X27 =διάρκεια απασχόλησης με άλλες εξωγεωργικές εργασίες (σε ώρες/ημέρα)
X28 =διάρκεια συμμετοχής στα κοινά (σε ώρες/ημέρα)
X29 =χρονολογία ένταξης στο συνεταιρισμό
X30 =συμμετοχή και σε άλλο συνεταιρισμό (NAI=2, OXI=1)
X31 =ελεύθερη απόφαση για ένταξη στο συνεταιρισμό (NAI=2, OXI=1)
X32 =απόφαση για ένταξη στο συνεταιρισμό μετά από προτροπή άλλου μέλους του συνεταιρισμού (NAI=2, OXI=1)
X33 =απόφαση για ένταξη στο συνεταιρισμό μετά από προτροπή άλλου μέλους της οικογένειας (NAI=2, OXI=1)
X34 =οικονομικά οφέλη από την ένταξη στο συνεταιρισμό (NAI=2, OXI=1)
X35 =κοινωνικά οφέλη από την ένταξη στο συνεταιρισμό (NAI=2, OXI=1)
X36 =ατομικά οφέλη από την ένταξη στο συνεταιρισμό (NAI=2, OXI=1)
X37 =προπαγάνδα της συνεταιριστικής ιδέας (NAI=2, OXI=1)
X38 =ικανοποίηση από τη δράση και συμπεριφορά των άλλων μελών (NAI=2, OXI=1)
X39 =καλύτερευση των συνθηκών ζωής της υπαίθρου για τις γυναίκες (NAI=2, OXI=1)
X40 =επιθυμία φυγής από το χωριό (NAI=2, OXI=1)
X41 =επιθυμία φυγής των παιδιών από το χωριό (NAI=2, OXI=1)
X42 =μελλοντική αλλαγή επαγγέλματος (NAI=2, OXI=1)
X43 =ικανότητα της γυναίκας για την άσκηση όλων των επαγγελματίων (NAI=2, OXI=1)
X44 =ικανοποιητικό εισόδημα από τον τουρισμό (NAI=2, OXI=1)
X45 =διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για διατροφή και καθημερινές ανάγκες (NAI=2, OXI=1)
X46 =διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για προσωπικές ανάγκες (NAI=2, OXI=1)

- X47 =διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για τις ανάγκες του σπιτιού (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X48 =διάθεση του τουριστικού εισοδήματος για την εξωσχολική μόρφωση των παιδιών (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X49 =μεγάλη ικανοποίηση από τη δουλειά στο συνεταιρισμό (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X50 =απλή ικανοποίηση από τη δουλειά στο συνεταιρισμό (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X51 =αδιαφορία για τη δουλειά στο συνεταιρισμό (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X52 =μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη δουλειά στα ενοικιαζόμενα δωμάτια (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X53 =μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη δουλειά στο χωράφι (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X54 =μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη δουλειά στο σπίτι (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X55 =μεγαλύτερη ικανοποίηση από την προσφορά στα κοινά (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X56 =αίσθηση ανεξαρτησίας εξαιτίας του ότι είναι μέλος του συνεταιρισμού (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X57 =μεταβολή των σχέσεων με γονείς, σύζυγο, παιδιά μετά την εγγραφή της ως μέλους του συνεταιρισμού (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X58 =αίσθηση μεταβολής της κοινωνικής της θέσης (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X59 =πιστεύει ότι δεν έχει αλλάξει μετά την εγγραφή της στο συνεταιρισμό (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)
- X60 =διάβασμα εφημερίδων ή περιοδικών (ΝΑΙ=2, ΟΧΙ=1)